

AGRESIVNOST U ADOLESCENCIJI ISTRAŽIVANJE NEKIH OBLIKA AGRESIVNOG PONAŠANJA SREDNJOŠKOLACA

Tatjana ANTICĀVIĆ, dipl. med. techn.
tanja.anticevic@gmail.com

Dubravka PROTICĀ, dipl. med. techn.
duda.protic@gmail.com

dr. sc. Višnja PRANJICĀ
vpranjic70@gmail.com

Škola za medicinske sestre Vinogradska
Vinogradska cesta 29, 10 000 Zagreb

SAŽETAK

Agresivnost adolescenata danas je izražen socijalni problem. Razna istraživanja pokazuju visoku razinu agresije i njezine posljedica koje mogu biti vrlo ozbiljne. Agresivno ponašanje značajno utječe na razvoj djece i povezano je s negativnim ishodima u kasnijoj dobi kao što su delinkvencija ili socijalni problemi. Velike društvene promjene (ratne i poratne okolnosti, nedosljedan pravni sistem, raslojavanje na bogate i siromašne, nezaposlenost, migracije, slabe socijalne veze među ljudima) narušavaju tradicionalne oblike ponašanja te moralne norme i vrijednosni sustav u cjelini što se odražava na obitelj, a samim tim i na razvoj i ponašanje adolescenata. Vrlo je važno da dijete u obitelji stekne osjećaj sigurnosti i zaštićenosti, da osjeti da je voljeno i da ima nekoga tko se o njemu brine jer će tako uspostaviti pravilan odnos prema sebi, drugim ljudima i okolini uopće i samim tim zbjeći osjećaj agresivnosti te straha i malodušnosti. Prema nekim istraživanjima sve veći broj razvoda utječe na promjene ponašanja adolescenata i na njihov uspjeh u školi. Ova je rad prikaz istraživanja agresivnog ponašanja učenika u Školi za medicinske sestre Vinogradska. Cilj rada je ispitati utjecaj spola, cjelovitosti obitelji i socioekonomskog statusa na pojavu agresivnosti učenika i učenica Škole. Rezultati ovog istraživanja govore da nema statistički značajne razlike u agresivnosti između učenika i učenica. Utjecaj cjelovitosti obitelji i socioekonomskog statusa dokazan je samo djelomično. Potvrđene su statistički značajne razlike među ispitanicima, koje nisu u skladu s očekivanjima i razlikuju se od rezultata dosadašnjih istraživanja.

Ključne riječi: agresivno ponašanje učenika, spol i agresija, cjelovitost obitelji, socioekonomski status

UVOD

Agresivnost

Agresivno ponašanje mladih sve je veći društveni problem pa zato zaokuplja sve veću pažnju osoba koje se u svom

svakodnevnom radu susreću s tom problematikom, ali i znanstvenika koji pokušavaju otkriti složene uzroke

odgovorne za nastanak agresivnosti. Agresiju, agresivnost ili agresivno ponašanje teško je definirati. Postoje mnoge definicije kojima se pokušao objasniti taj složeni fenomen ljudskog ponašanja. Prema rječniku stranih riječi, riječ agresija dolazi od latinske riječi *aggredi*, što znači 'pristupiti nekome, navaliti'. Pripisuju joj se različita značenja kao akcija ili postupak s namjerom za dominacijom i vladanjem ili destruktivno ponašanje ili izgređ često izazvan frustracijom. Ova definicija poslužila je kao polazna točka istraživanja ovog rada. Riskirajući nepreciznost

definicije, a opet pružajući sveobuhvatnije realnije objašnjenje, Žužul (1992) definira agresiju (odnosno agresivno ponašanje) kao: „svaku reakciju (fizičku ili verbalnu) izvedenu s namjerom da se nekom drugom nanese šteta ili povreda bilo koje vrste bez obzira je li ta namjera u potpunosti provedena“. Postoji mnogo kriterija prema kojima možemo razlikovati agresivna ponašanja. U posljednje vrijeme mnogi autori (npr. Björkqvist i sur. 1992) pridaju značaj podjeli agresivnosti na izravnu (otvorenu) i neizravnu (prikrivenu).

IZRAVNA I NEIZRAVNA AGRESIVNOST

Izravna agresivnost podrazumijeva ponašanja koja sadrže otvoreno iskazanu namjeru da nekoga povrijedimo ili mu nanese štetu. Tu ubrajamo direktnu fizičku (npr. udaranje) i direktnu verbalnu (npr. vikanje, vrijeđanje) agresivnost (Björkqvist i sur., 1992). Prema nekim autorima, u direktnu agresivnost se mogu ubrojiti i neka neverbalna agresivna ponašanja, poput upućivanja ružnih gesta ili prijetećih pogleda Porter (2007). Donedavna je ova vrsta agresivnosti bila jedini predmet interesa istraživanja ovog područja, no u posljednje vrijeme prihvaća se kako agresivno ponašanje može imati i drugačije oblike.

Neizravna agresivnost uključuje socijalno manipulativno ponašanje u kojem agresor koristi socijalnu strukturu kako bi povrijedio drugu osobu i to na način da utječe na njenu povezanost s drugima, a da pritom nije uključen u direktan napad na tu osobu te da nije niti prepoznat (od strane socijalne okoline i žrtve) kao agresor (Björkqvist i sur., 1992). Učenice su sklonije izbacivanju novih članova iz grupe.

Važno je skrenuti pozornost upravo na ovaj oblik agresivnosti, jer većina ljudi još uvijek vjeruje kako je indirektna agresivnost manje opasna ili manje bolna za žrtve nego direktna agresivnost. Kod učenica koje su bile žrtve indirektno agresivnih postupaka javio se širok spektar problema (odbijanje odlaska u školu, depresivnost, usamljenost, strah od nemogućnosti održavanja bliskih veza u budućnosti, razmišljanje o suicidu). Agresivnost se smatra osobinom s prepoznatljivim manifestacijama u ponašanju pa je, stoga, lakše mjerljiva nego neke druge osobine. No, za razliku od direktne agresivnosti, indirektna agresivnost se ne manifestira u ponašanju na tako očit i lako mjerljiv način. Pri korištenju indirektno agresivnih postupaka, agresor najčešće ostaje skriven kako bi izbjegao kaznu i osudu okoline i same žrtve. To znači da je npr. metoda opažanja potpuno neadekvatna za istraživanje ovog vida agresivnosti, a također je neprimjereno koristiti i samo metodu samoprocjene. Kod samo procjena svih oblika agresivnosti

pojedinaac ima tendenciju davanja socijalno poželjnih odgovora, a kod indirektno agresivnosti je to osobito izraženo, jer je koriste osobe koje izričito ne žele biti identificirane kao agresori. Stoga je metoda

vršnjačke procjene najprikladnija kada želimo ispitati indirektnu agresivnost ili direktnu i indirektnu agresivnost istovremeno (Björkqvist i sur., 1992).

RAZVOJ AGRESIVNOSTI

Prvi oblici agresivnog ponašanja počinju se javljati veću dobi od jedne godine (Žužul, 1992). Naravno, s dobi djeteta se značajno mijenja vrsta i način izražavanja agresije. U ranom djetinjstvu uglavnom se koristi direktna fizička agresivnost (Caplan, Vespo, Pedersen i Hay, 1991; prema Keresteš, 2002). Razvojem verbalnih sposobnosti, djeca sve češće koriste govor kako bi izrazila svoju agresivnost. Jedan od razloga za to je i svijest da se fizička agresivnost češće sankcionira od strane okoline. Prema razvojnoj teoriji agresivnosti Björkqvist i sur. (1992), treći razvojni oblik izražavanja agresivnosti je indirektna agresivnost. Za pojavu indirektno agresivnosti, potrebna je određena razina socijalne inteligencije, koja se povećava s dobi. Međutim, ovaj odnos između socijalne inteligencije i indirektno agresivnosti je moderiran dimenzijom empatije. Socijalna inteligencija je pozitivno je povezana s indirektnom agresivnošću kod pojedinaca s nedovoljno razvijenom empatijom. Socijalno inteligentni i empatični pojedinci teže, naravno, neagresivnom rješavanju konflikata. Ulaskom u odraslu dob zadržavamo tendenciju rjeđeg korištenja fizičke agresije, što nadoknađujemo verbalno ili indirektno agresivnim postupcima (Björkqvist i sur., 1992). Agresivnost je vrlo stabilna osobina i formira se rano u životu. Suočeni s tim rezultatima, pretpostavljamo da je agresivnost zapravo crta (osobina) ličnosti.

Istraživanja pokazuju kako stabilnost agresivnosti raste u funkciji dobi te da je veća kod učenika nego kod učenica.

Akt agresije izaziva i povratne reakcije straha, bježanja, gnjeva ili borbenog ponašanja. Agresivno ponašanje razvija se i eskalira kada brojne zapreke sprječavaju zadovoljenje potreba i kada neuspjeh izaziva ne samo neraspoloženje, već i strah, ljutnju, bijes, mržnju. Često iza agresivnog ponašanja stoje motivi kao što su potreba za dominacijom, samopotvrđivanjem, ali i samoobrana.

Agresija može biti i normalna reakcija osobe kojoj je ugrožena neka njena vitalna potreba, koja je napadnuta i mora se braniti. Agresivno ponašanje može biti i sredstvo za postizanje nekog drugog cilja i zadovoljenja aktualne potrebe i bez namjere da se drugome nanese zlo i šteta. Zbog toga je potrebno razlikovati agresiju kao akt i agresivnost kao motiv agresivnog ponašanja. Čest predmet teorijskih razmatranja predstavlja pitanje: „Je li agresivnost urođena ili naučena?“ Bilo da agresija ima ili nema urođene komponente, većina psihologa se slaže u tome da je stupanj i način iznašanja agresije nešto što se stječe i što zavisi od društvenih uvjeta i načinu odgoja. Agresivni modeli, koji dobro prolaze, ali i obitelj, škola i društvo koji toleriraju agresiju, doprinose da se takav oblik ponašanja prihvati i učvrsti. Djeca vrlo brzo nauče da se određene potrebe mogu zadovoljiti ovim načinom ponašanja ako ignoriramo, toleriramo ili

pak otvoreno potkrepljujemo agresiju. U literaturi se govori i o identifikaciji s agresorom, što predstavlja svojevrstan mehanizam obrane kojim se osoba oslobađa straha i osjećaja ugroženosti, igrajući ulogu agresora – dijete koje je zlostavljano pretvara se u onoga koji prijeti i napada. Još se može reći da se agresija može usmjeriti direktno na „krivca“, ali i pomaknuti na nedužnu osobu. U ovom slučaju djeca i mladi su jako ugroženi, često nesvjesni što im se događa.

Najrazličitiji su oblici pokazivanja agresije: od zadirivanja, ruganja, vrijeđanja do vikanja, grubog govora i svađanja. Među starijom djecom prevladava socijalna agresija (isključenje, ignoriranje, bojkot) kao i indirektna agresija (ogovaranje i klevetanje). Sasvim mala djeca pokazat će svoj bijes direktno udarajući odrasle, drugu djecu, stvari i sebe. Tijekom razvoja djeca nauče ograničavati i prikrivati ovakvo agresivno ponašanje i usmjeravaju ga u oblike koje će sredina lakše prihvatiti. Neprilagođeno ponašanje je posljedica mnogih društvenih i individualnih karakteristika. Velike društvene promjene (ratne i poratne okolnosti, nedosljedan pravni sistem, raslojavanje na bogate i siromašne, nezaposlenost, migracije, slabe socijalne veze među ljudima) narušavaju tradicionalne oblike ponašanja te se moralne norme i vrijednosni sustav u cjelini odražavaju se na razvoj adolescenata. Javlja se odgojna zapuštenost i delinkventno ponašanje već u ranoj dobi. Nekontrolirani utjecaj medija (TV, kompjutorske igre, tisak) uzrokuju manju suosjećajnost s žrtvama nasilja. Ubrzani način života nekvalitetno i kratkotrajno vrijeme provedeno s roditeljima, nekvalitetna i brza prehrana potencira porast adrenalina, što sve zajedno utječe na razvoj agresivnosti. Veliki je problem stvoriti motivaciju kod

mladih da prihvate nenasilne modele komunikacije. Mladi se teško snalaze u takvim uvjetima.

Iz poznatih teorijskih koncepcija agresivnosti proizlaze različite, koncepciji odgovarajuće definicije pojmova *agresivnost*, *agresija* i *agresivno ponašanje*. Kao što smo napomenuli, korijen najvećih razlika u definiranju agresije proizlazi iz različitog viđenja nastanka agresivnog ponašanja, odnosno, je li agresivnost urođena ili stečena? Nalazi suvremene medicine upućuju na postojanje fiziološke osnove agresivnosti (agresivniji su oni ljudi koji imaju više testosterona tj. muških spolnih hormona, tanju koru velikog mozga, specifičnu, genima diktiranu funkciju neuroendokrinog sustava, dupliran Y kromosom na kraju kromosomskog lanca povećava vjerojatnost agresivnog ponašanja pojedinca, itd.), ali je ne objašnjavaju do kraja. Osoba koja ispunjava ove biološki i fiziološki potrebne uvjete može, ali ne mora biti agresivna. Biološka oprema čovjeka za opstanak i razvoj vrste, koju dobivamo rođenjem, ne podliježe promjenama pod utjecajem sredine. Ova, prirođena agresivnost jasno se vidi kod zdravih ljudi u situacijama obrane svog života ili egzistencije potomstva, u situacijama izrazite opasnosti, kada *komandu* nad ponašanjem preuzimaju evolucijski stariji dijelovi moždanog sustava, inhibirajući rad kore velikog mozga. Naravno, vidi se i kod nekih oblika mentalne zaostalosti, kod mentalno i fizički bolesnih ljudi, kod tek rođene djece (sukladno njihovom fizičkom snagom). Proučavanje patologije agresivnosti (u ovoj grupi su masovne ubojice, ali i samoubojstva), treba prepustiti stručnjacima iz tog područja - psihijatrima. Pojmom *agresivnost* najfrekventnije su se bavili psiholozi, koji pod tim pojmom

najčešće podrazumijevaju agresivnost kao karakteristiku ličnosti.

Zadatak psihologije je, općenito rečeno, pokušaj što boljeg razumijevanja osobe kao takve (dakle, individue), pa i potencijalno ili otvoreno agresivne osobe (učenika). Nadalje, u rukama psihologije je, donekle, i

ukazivanje na moguće načine usvajanja agresivnog ponašanja, ali mijenjanje osobe, trajno mijenjanje njenog ponašanja, njeno formiranje i restrukturiranje. Budući razvoj u skladu s onim što osoba treba biti je centralni problem pedagogije i osnovni zadatak odgoja.

ŠKOLSKO OKRUŽENJE I AGRESIJA

Školsko okruženje je, pored obiteljskog, jedan od najutjecajnijih elemenata razvoja agresivnog ponašanja djece i mladih. Svojom dinamičnošću, vrlo brojnim i raznovrsnim socijalnim odnosima, svojim pedagoško-psihološkim radom, škola se navodi i kao institucija u okviru koje je moguće otkriti različite oblike agresivnog ponašanja i djelovati na njih preventivnim ili interventnim odgojnim radom, ali i kao institucija u kojoj je moguća eskalacija ovakvog ponašanja i razvoj novih poremećaja u ponašanju (Singer, 2000). Kojim pravcem će potencijalno agresivno ponašanje učenika krenuti ovisi od raznolikih, za školu tipičnih faktora: odgojnog rada škole, nastavnika, vršnjaka, razvijanja odnosa učenika prema (ne) uspjehu, otvorenosti škole za suradnju (s roditeljima, širom društvenom zajednicom), izvannastavnih aktivnosti. Jedan od najčešćih je odnos i ponašanje nastavnika prema učeniku, a naročito prema agresivnom ponašanju učenika. Već tijekom šezdesetih godina 20. stoljeća naglašavano je da „nastavnik koji se suprotstavlja agresivnosti učenika dominacijom ili kažnjavanjem prije potiče nego što suzbija agresivnost“ tako da se autoritativnim stavom i ponašanjem u razredu malo šta može postići.

Nastavnicima se savjetuje da sa svojim učenicima razvijaju odgojni odnos temeljen

na međusobnom povjerenju i uvažavanju. Ulažu se naponi da se odgojno-obrazovni proces demokratizira (bez obzira na koncepciju odgojno-obrazovnog rada koje institucije određenog društva zastupaju, ili na metodu rada), kao i da se revitalizira i ojača odgojni rad s učenicima, koji je počeo gubiti na značaju i ustupati dominantno mjesto obrazovnom radu škole. Ali u praksi, ma koliko se nastavnici trudili da formiraju i razvijaju demokratsku atmosferu u razredu, agresivno ponašanje učenika ne prestaje, pogotovo u gradskim sredinama. Uspoređivanjem izvještaja od prije nekoliko desetljeća sa slikom maloljetničke delinkvencije koju imamo danas, vidimo da se delinkventno ponašanje i po kvaliteti i po kvantiteti znatno razlikuje, uz podatak da se razbojništva i srodna kaznena djela odigravaju u prvom redu u školskim dvorištima ili obližnjim ulicama gdje maloljetni delikventi prijetnjom, batinama i nožem otimaju od bolje situiranih vršnjaka tenisice ili jakne prestižnih svjetskih marki. Uzroke takvoj situaciji u našim školama ne možemo tražiti isključivo u radu škola. Političko ekonomske i socijalne krize našeg društva najbolji su dokaz utjecaja makro sredine na značajne čimbenike, posebno obitelj, vršnjake, školu i agresivno ponašanje mladih. Pored navedenog, mladi naraštaji neprestano su "bombardirani" agresivnim modelima ponašanja, posebno preko masovnih medija. Istodobno, naglo

osiromašenje obitelji, nezaposlenost, nezadovoljstvo, slabe socijalne veze među ljudima, utječu i na stabilne obitelji u kojima dolazi do frustracija a time do poremećaja stabilnosti obitelji kao osnovne institucije društva, a što ima za posljedicu osiromašenje odgojnog djelovanja obitelji. Također, moramo spomenuti da porast agresivnog ponašanja jedna je od najčešće očekivanih posljedica rata na djecu. U našem društvu došlo je do migracija stanovništva, velikog broja stradalih i ranjenih osoba koje imaju fizičke i psihičke posljedice (Keresteš, 2002). Permisivan stav društva prema agresivnosti i njezino pozitivno vrednovanje, izloženost agresivnim modelima, brojni izvori frustracije i prijetnje te pojačana sklonost pripisivanja loše namjere tuđem ponašanju neki su od mehanizama kojima rat ostvaruje takav utjecaj. Uz takav porast agresivnosti obično se veže i smanjenje prosocijalnog ponašanja. Ovakav nepoželjan učinak rata na razvoj agresivnog i prosocijalnog ponašanja ne tiče se samo djeteta i njegove neposredne okoline, već se odražava znatno šire i dugoročnije, jer je agresivno ponašanje u djetinjstvu povezano s kasnijom delinkvencijom i kriminalitetom, a postoje također i podaci koji ukazuju na međugeneracijsku stabilnost i prijenos agresivnosti. Stoga većina društava takvim oblicima ponašanja poklanja izuzetnu pažnju. Važno je istaknuti da je ukupna slika o povezanosti između rata i dječjeg agresivnog i prosocijalnog ponašanja prilično složena i da postoje brojni činitelji o kojima ovisi hoće li kod djece i mladih izloženih ratnim stresorima i traumama doći do porasta agresivnog i smanjenja prosocijalnog ponašanja. Poznavanje takvih zaštitnih činitelja (koji smanjuju vjerojatnost povećanja agresivnog i smanjenja prosocijalnog ponašanja kod

djece i mladih izloženih ratu) s jedne strane kao i dodatnih rizičnih činitelja (koji povećavaju negativan učinak rata na takve oblike ponašanja) s druge strane omogućuje nam ne samo bolje razumijevanje načina na koji odrastanje u ratno i poslijeratno vrijeme utječe na razvoj agresivnosti djece i mladih i prosocijalnog ponašanja, već i učinkovitije planiranje preventivskih i intervencijskih programa (Keresteš, 2002). Navedeni razlozi dovode do povećane napetosti u svim segmentima društva, do (relativno) učestalih patoloških promjena u funkcioniranju svih društvenih institucija, pa tako škole i obitelji. S druge strane, i u društvima koja nisu bila suočena s navedenim problemima registriran je porast agresivnog ponašanja mladih, naročito kada je u pitanju populacija učenika iz velikih gradova i vrlo urbanih sredina. Rezultati istraživanja rada demokratski orijentiranih nastavnika ukazuju na moguće kompleksnije a time i teže prepoznatljive uzroke ovog fenomena. Iz dobivenih podataka vidi se da se mnogi nastavnici ne osjećaju dovoljno kompetentnim da se suoče s ponašanjem agresivnog učenika - lakše uspostavljaju kontakt s učenicima koji su žrtve agresivnosti i njihovim roditeljima nego s učenicima i roditeljima učenika koji se agresivno ponašaju. Nadalje, većina ispitivanih nastavnika nesvjesno vrednuje svoje učenike. Oni učenici za koje nastavnici očekuju da će biti neuspješni ili agresivni u školi, najčešće to i budu pa se nameće pitanje neverbalne i verbalne komunikacije i mogućeg "usmjeravajućeg" stava nastavnika prema ponašanju učenika. Globalno se došlo do zaključaka da je demokratičnost škole, a naročito nastavnika koji su u neposrednom kontaktu s učenicima, neophodan, mada ne i jedini uvjet da se stane na put agresivnom ponašanju učenika, kao i da se ovom

problemu ne može pristupiti laički, već je neophodno i istraživati specifičnosti agresivnog ponašanja učenika određene kulture i, u skladu s dobivenim rezultatima, dalje razvijati stručne interventne i preventivne programe agresivnog ponašanja učenika, koje treba implementirati u svakodnevni rad škole.

Iako škola, kao institucija društvenog sustava, nije neovisna već naprotiv - često predstavlja određene društvene zajednice, iako su za agresivno ponašanje mladih odgovorni mnogobrojni čimbenici, iako je za izlaženje iz ovog problema nužna što jača suradnja škole s roditeljima i širom društvenom zajednicom, odgovornost za odgojni rad i ponašanje učenika u školi je na školi. a nastavni kadar se mora educirati da može preuzeti odgovornost za ponašanje učenika u svojim školama i da se, stručno i odlučno, suoči s agresivnim ponašanjem svojih učenika. Kod nas se mogu čuti različita mišljenja nastavnika o uzrocima agresivnog ponašanja učenika u našim školama. Velik broj nastavnika sklon je da za situaciju "okrivi" opću krizu društva, a nešto manji broj roditelje agresivnih učenika i program koji emitiraju mediji. Ipak, ima i nastavnika koji su svjesni utjecaja škole na ponašanje učenika, spremni da preuzmu osobnu odgovornost za koju očekuju stručnu pomoć kako bi se uspješno suočili s problemom agresivnog ponašanja svojih učenika.

Odgoj je, na prvom mjestu, svjesna djelatnost, a najveći broj nastavnika nije svjestan činjenice da školske situacije koje sami kreiraju na satu često predstavljaju izvore agresivnog ponašanja učenika. Zbog mehanizma pomicanja, agresivno ponašanje učenika pomiče se s izazivača, koji je socijalno neprihvatljiv objekt napada, na socijalno prihvatljivije objekte (vršnjake, školsku imovinu) i pokazuje se

u školskom dvorištu za vrijeme odmora ili prije i poslije nastave kroz verbalno i fizičko agresivno ponašanje.

Važno je dakle, razbiti rasprostranjeno uvjerenje nastavnika koji imaju stav: „Kod mene na satu učenici se ne ponašaju agresivno, a to kako se ponašaju izvan sata nije u vezi s mojim načinom rada, stoga nije moj problem već problem nekog drugog (najčešće roditelja).“ Prvi odgojni korak je, dakle, osvijestiti proces, nastavnika s neodrživošću ovakvih tvrdnji. Nadalje, odgoj je vrlo važan kada je u pitanju dijete agresivnog ponašanja (koje je žrtva upravo djelovanja izvjesnih čimbenika u procesu odgoja). Njegovo ponašanje možemo modificirati jedino izmjenama unesenim u taj proces, tj. svjesnim, sistematičnim i organiziranim radom. Da bi odgojni proces bio uspješan, da bi se na potencijalno agresivno ponašanje učenika uspješno djelovalo, učenik se mora vrlo dobro poznavati i razumjeti (struktura njegove ličnosti, načini funkcioniranja itd.), pa su nam saznanja iz psihologije nužna. Promatrano iz kuta pedagogije, raznolikost karaktera učenika i nastavnika moramo prihvatiti kao činjenicu.

Visok rezultat na ljestvici agresivnosti ima oko 20% naših učenika, što se približava rezultatima sličnih istraživanja rađenim u svijetu. Te učenike svakako ne možemo odstraniti iz procesa redovne nastave; kao i njihovi vršnjaci, i oni imaju pravo na korektan, organiziran odgojno-obrazovni rad. S druge strane, teško je zamisliti organiziran individualni rad s ovako velikim brojem učenika. Ipak, u okviru redovite nastave ima dovoljno prostora za sustavno djelovanje na agresivno ponašanje učenika, pri čemu se mora dobro poznavati čitav niz okolnosti u okviru kojih se ovakvo ponašanje događa.

PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Suočeni smo sa sve većim problemom nasilja i agresijom mladih. O tome svjedoče, nažalost ponekad i tragične posljedice nasilja. Dovoljno je spomenuti ime tragično preminulog Luke Ritza i slike maloljetničke agresije postaju jasne. Smrtonosne udarce Luki Ritzu zadala su dvojica maloljetnika iz Novog Zagreba, 16-godišnjak i 17-godišnjak. Ostala trojica suučesnika, također su maloljetnici od 15, 16 i 18 godina. Posljedice ovog nasilnog čina ne snose samo roditelji preminulog Luke nego i maloljetni agresori te njihove obitelji, prijatelji, ali i društvo u cjelini. Nasilje i agresija svakodnevno su prisutni i školskim klupama. Učenici su agresivni jedni prema drugima. Učenici su agresivni prema nastavnicima, ali i nastavnici su agresivni prema njima. Određeni oblici agresije mogu se prepoznati i u odnosima između roditelja i nastavnika kao i između

roditelja i učenika. Možemo zaključiti kako je agresija sveprisutna, ali se uvelike razlikuje način na koji pojedinci odgovaraju na nju.

Željeli smo pobliže ispitati pojavu agresivnosti kod učenika Škole za medicinske sestre Vinogradska. Stoga je cilj ovog istraživanja ispitati najčešće oblike agresivnog reagiranja učenica i učenika **Škole za medicinske sestre Vinogradska**. Također smo željeli vidjeti koliko se učenice i učenici razlikuju u agresivnom reagiranju, odnosno u verbalnoj manifestnoj agresiji, fizičkoj manifestnoj agresiji, indirektnoj agresiji, verbalnoj latentnoj agresiji te fizički latentnoj agresiji. Zanimalo nas je i koliko na pojavljivanje agresije utječe socioekonomski status učenika, odnosno koliko cjelovitost obitelji doprinosi načinu agresivnog reagiranja.

CILJ

Cilj rada je ispitati pojavnost i oblike agresivnog ponašanja učenika Škole za medicinske sestre Vinogradska. Specifični ciljevi su:

1. ispitati koliko se učenice i učenici razlikuju u agresivnim reakcijama;
2. koliko na pojavu agresije utječe socioekonomski status roditelja;
1. koliko cjelovitost obitelji pridonosi načinu agresivnog reagiranja.

HIPOTEZE

U skladu s ciljevima postavili smo sljedeće hipoteze istraživanja:

- H. 1.** Postoji značajna razlika agresivnog reagiranja između učenica i učenika Škole za medicinske sestre Vinogradska.
- H. 2.** Postoji značajna razlika agresivnog reagiranja između učenika koji žive u cjelovitoj i nepotpunoj obitelji.
- H. 3.** Postoji značajna razlika agresivnog reagiranja u odnosu na socioekonomski status.

METODE RADA

UZORAK ISPITANIKA

Uzorak ispitanika čini 93 učenika Škole za medicinske sestre Vinogradska, 66 učenica i 27 učenika. U istraživanju su sudjelovalo 17 učenika u dobi od 14 godina, 20 učenika u dobi od 15 godina, 32 učenika u dobi od 16 godina i 24 učenika u dobi od 17. učenika. Istraživanje je provedeno od 20. siječnja 2012. do 25. ožujka 2012. Istraživanje je bilo anonimno i svi ispitanici su dali pisani pristanak za sudjelovanje.

NAČIN PROVOĐENJA ISPITIVANJA

Za ovo je istraživanje dobivena je suglasnost Etičkog povjerenstva Škole za medicinske sestre Vinogradska. Svi učenici su dobrovoljno pristupili ispitivanju. Svaki učenik je upoznat sa svrhom istraživanja.

MJERNI INSTRUMENT

Za potrebe ovog istraživanja primijenjen javno dostupan Upitnik za mjerenje agresivnosti (A-87; Žužul, 1992). Upitnik A-87 namijenjen je procjenjivanju agresivnog ponašanja u provocirajućim situacijama, odnosno mjerenju impulzivne agresivnosti. Određene situacije koje su ispitivane vezane su uz školu, obitelj, vršnjake i druge društvene situacije u kojima se učenici svakodnevno nalaze. Sastoji se od 15 čestica – situacija, a za svaku situaciju je predviđeno je pet mogućih reakcija. Situacije predstavljaju uzorak provocirajućih situacija s kojima se najčešće susrećemo u svakodnevnom životu.

Posebno je istaknuto kako su svi podaci zaštićeni obvezom čuvanja profesionalne tajne. Također je napomenuto da su svi dobiveni podaci anonimni i da će se koristiti isključivo u istraživačke svrhe. Po dobivanju suglasnosti ravnateljice i učenika, ispitivanje je provedeno u prostorijama obrazovne ustanove. Također, učenicima je napomenuto da suglasnost za istraživanje mogu povući u bilo kojem trenutku uz razumijevanje ispitivača.

Učenicima je objašnjen način ispunjavanja upitnika i napomenuto je kako nema krivih odgovora. Nakon što su učenici potvrdili da razumiju svoj zadatak, pristupilo se samom odgovaranju. Tijekom ispitivanja u učionici bili su prisutni učenici (u svakoj klupi po jedan učenik) i ispitivač.

Pet najčešćih odgovora ponuđenih za svaku situaciju predstavljaju jedan od pet modaliteta impulzivne agresivnosti:

- a) verbalna manifestna agresivnost (VM)
- b) fizička manifestna agresivnost (FM)
- c) indirektna ili pomjerena agresivnost (IN)
- d) verbalna latentna agresivnost (VL)
- e) fizička latentna agresivnost (FL)

Direktna agresivnost je nanošenje štete i boli fizičkim ili verbalnim putem na direktan način. Indirektna agresivnost je ona kod koje se agresor koristi socijalnim oblicima ponašanja da bi povrijedio drugu osobu. Najčešći načini indirektno

agresivnosti su: prijeteće poruke, ignoriranje, ogovaranje, kritiziranje i drugi slični oblici ponašanja. Agresivnost prema načinu izražavanja može biti izražena kao latentno ili manifestno ponašanje. Kod latentne agresivnosti dolazi do porasta emocionalne napetosti i do akumuliranja emocionalnog uzbuđenja, a razne vanjske okolnosti određuju hoće li se ona pojaviti u ponašanju osobe. Kod manifestne agresivnosti osoba reagira verbalnom ili fizičkom agresijom na izvor frustracije. Fizička agresivnost je direktan fizički napad na drugu osobu, odnosno nanošenje tjelesnih povreda drugoj osobi. Verbalna agresivnost je najučestalija i izražava se nanošenjem verbalnih uvreda drugim osobama. Prema nekim istraživanjima na nju otpada više od polovice agresivnih ponašanja.

Zadatak sudionika je da na svaki od ponuđenih oblika reagiranja odgovori na

skali od 1 do 5, pri čemu brojevi imaju sljedeće značenje:

1 – baš se nikada tako ne ponašam

2 – rijetko se tako ponašam

3 – ponekad se tako ponašam

4 – često se tako ponašam

5 – vrlo često se tako ponašam

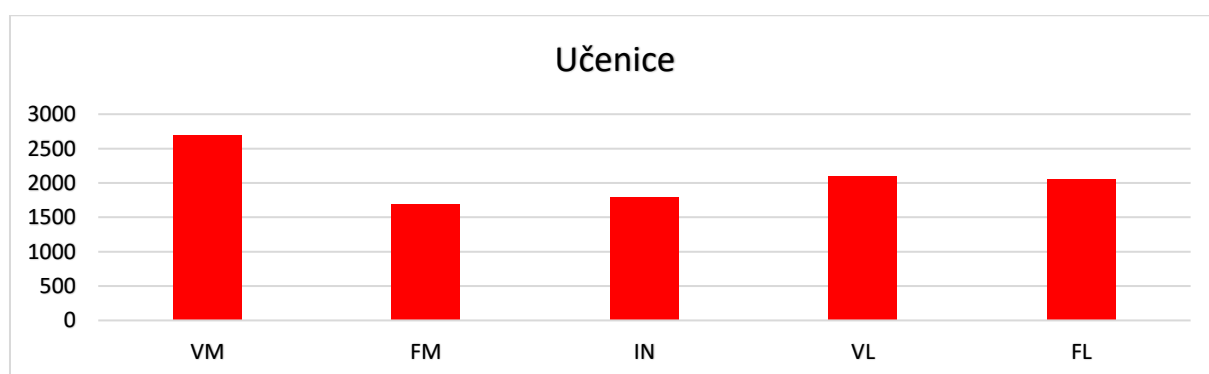
Rezultati se formiraju tako da se izvrši linearna sumacija odgovora na 15 čestica za svaki od pet oblika agresivnog reagiranja te je tako mogući raspon na svakoj od tih pet subskala od 15 do 75. Opravdano je i formiranje ukupnog rezultata, sumiranjem rezultata na 5 subskala. Ukupan rezultat predstavlja mjeru tendencije pojedinca da u provocirajućim situacijama reagira agresijom. Takav ukupan rezultat se može kretati u rasponu od 75 do 375.

REZULTATI

Razlike u agresivnom ponašanju s obzirom na spol ispitanika

Prvo dajemo prikaz ukupnih rezultata kod učenica i učenika. Grafikon 1 prikazuje agresivno reagiranje učenica, dok Grafikon 2 prikazuje agresivno reagiranje učenika.

Grafikon 1. Agresivno reagiranje učenica

Već na prvi pogled vidljivo je kako učenice u našem istraživanju najčešće reagiraju verbalnom manifestnom agresijom, slijedi verbalna latentna agresija, fizička latentna agresija, indirektna agresija, a najrjeđi način agresivnog reagiranja kod učenica je fizička manifestna agresija. Fehr i suradnici (1999) napominju kako su žene sklonije inhibirati iskazivanje srdžbe zbog straha od negativnih posljedica poput odbacivanja ili možda gubitka odnosa, dok muškarci ne anticipiraju takve negativne posljedice, štoviše, očekuju divljenje.

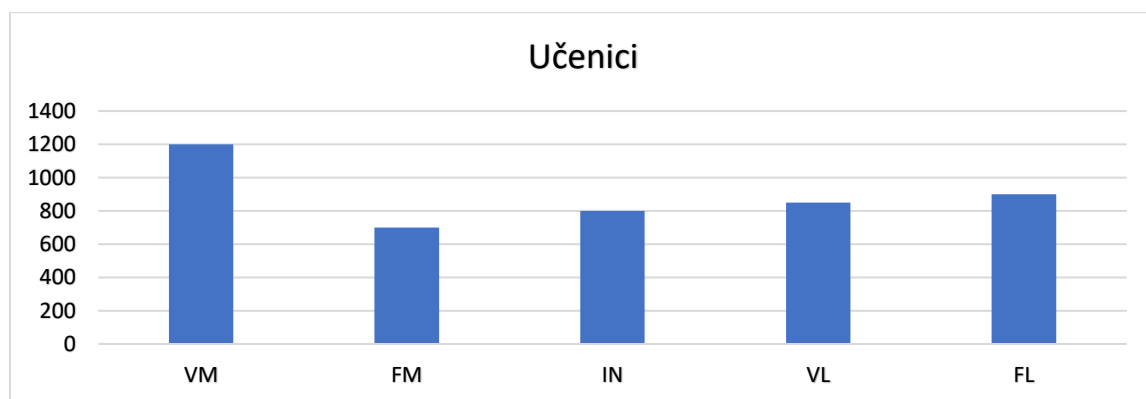
Sličan obrazac agresivnog reagiranja zabilježen je i kod učenika. Oni također najčešće reagiraju verbalnom manifestnom agresijom, zatim fizičkom latentnom

agresijom, verbalnom latentnom agresijom, indirektnom agresijom, a najrjeđi način agresivnog reagiranja kod učenika također je fizička manifestna agresija.

Relativno visok rezultat na skali fizičke latentne agresivnosti pokazuje da srednjoškolci u provocirajućim situacijama imaju tendenciju za fizičkim napadom na izvor provokacije, ali isto tako imaju i razvijene mehanizme za inhibiciju takvih težnji (socijalne norme o društveno prihvatljivom ponašanju).

Najveći udio verbalne manifestne agresije kod adolescenata potvrdila je i Bulut (2006) ispitujući agresivno reagiranje 304 učenika drugih i trećih razreda Srednje škole Valpovo.

Grafikon 2. Agresivno reagiranje učenika

Tablica 1. Razlike u agresivnom reagiranju između učenica (N=66) i učenika (N=27)

AGRESIVNO REAGIRANJE	D		M		t
	M	SD	M	SD	
verbalna manifestna agresivnost	42.91	11.83	42.93	11.15	0.0068
fizička manifestna agresivnost	25.22	7.66	27.78	11.00	1.2776
indirektna ili pomjerena agresivnost	29.29	8.56	28.22	8.84	0.5949
verbalna latentna agresivnost	43.48	13.17	38.11	11.00	1.8622
fizička latentna agresivnost	32.45	16.32	32.19	12.67	0.0742

Legenda:

D = djevojke

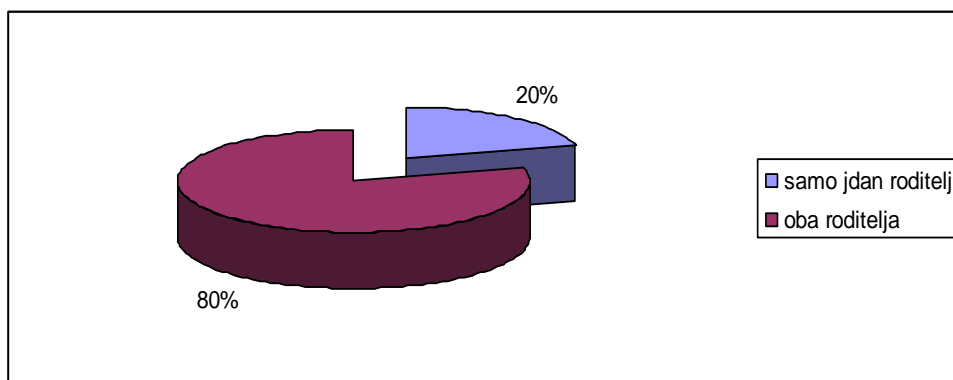
M = mladići

* $p < ,050$; ** $p < ,010$; *** $p < ,001$

Razlike u agresivnom ponašanju s obzirom na cjelovitost obitelji

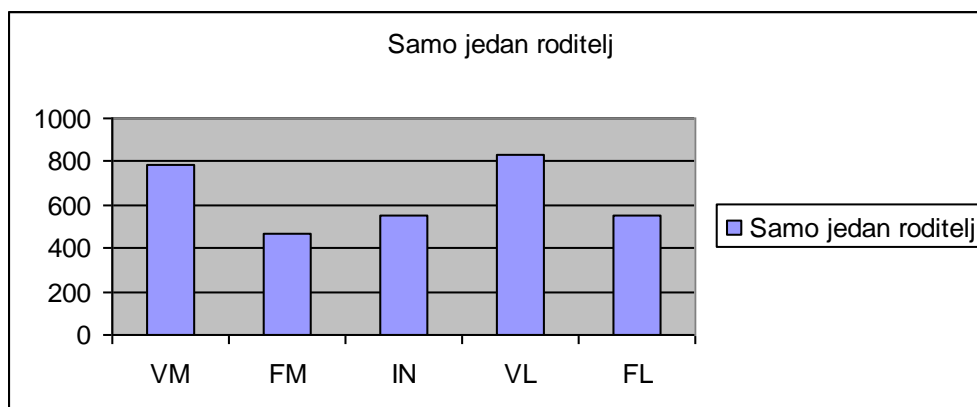
Od ukupno 93 učenika, njih 74 živi u cjelovitoj obitelji, odnosno žive i s majkom i s ocem. U cjelovitoj obitelji živi 51 učenica i 23 učenika. Samo s jednim roditeljem živi 19 učenika. U nepotpunoj obitelji živi 15 učenica i 4 učenika. Većina učenika koji žive samo s jednim roditeljem uglavnom žive s majkom. Samo troje učenika živi samo s ocem. Poznat nam je podatak da su majke tih učenika preminule.

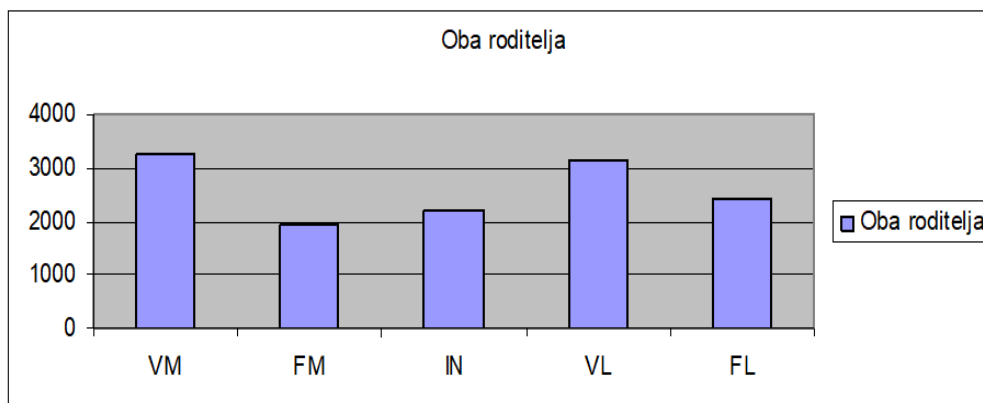
Grafikon 3. Učenici s oba ili samo s jednim roditeljem

Iz Grafikona 3 vidimo kako veliki broj učenika, čak njih 20% ne živi s oba roditelja. Nismo istraživali iz kojih razloga su obitelji nepotpune (rastava braka, smrt roditelja....). Slijedi prikaz agresivnog reagiranja ispitanika s obzirom na cjelovitost obitelji (Grafikon 4 i 5).

Grafikon 4. Agresivno reagiranje učenika koji žive samo s jednim roditeljem

Grafikon 5. Agresivno reagiranje učenika koji žive s oba roditelja

Možemo primijetiti kako je najučestaliji oblik agresivnog reagiranja kod učenika koji žive samo s jednim roditeljem verbalna latentna agresivnost, a nešto manje je izražena verbalna manifestna agresivnost. Slijedi fizička indirektna agresivnost i fizička latentna agresivnost, dok je u najmanjoj mjeri prisutna fizička manifestna agresivnost. Grafikon 5. prikazuje agresivno reagiranje učenika koji žive s oba roditelja. Primjećuje se ponešto drukčija slika agresivnog reagiranja na frustrirajuću situaciju.

Dakle, nešto drukčija situacija zabilježena je u učenika koji žive s oba roditelja. Njihov najčešći način agresivnog reagiranja bio je verbalna manifestna agresija, dok je nešto manje bila izražena verbalna latentna agresija. Za razliku od učenika koji žive samo s jednim roditeljem, slijedi fizička latentna agresivnost, indirektna agresivnost i najmanje izražena fizička manifestna agresivnost.

Tablica 2. Razlike u agresivnom reagiranju između učenika koji žive samo s jednim roditeljem (N=19) i učenika koja žive s oba roditelja (N=74)

AGRESIVNO REAGIRANJE	JR		OR		t
	M	SD	M	SD	
verbalna manifestna agresivnost	41.40	11.62	43.28	11.45	0.6508
fizička manifestna agresivnost	21.79	6.55	26.32	7.03	2.5325*
indirektna ili pomjerena agresivnost	29.26	8.92	29.77	9.29	0.2124
verbalna latentna agresivnost	42.00	11.03	42.39	12.87	0.1216
fizička latentna agresivnost	29.16	17.28	33.82	15.22	1.1596

Legenda

JR = jedan roditelja

OR = oba roditelja

* $p < ,050$; ** $p < ,010$; *** $p < ,001$

Statistički značajna razlika zabilježena je jedino na varijabli fizičke manifestne agresivnosti. Kod učenika koji žive s oba

roditelja zabilježeno je značajno više fizičke manifestne agresije. Dobiveni rezultati iznenađuju jer smo očekivali više

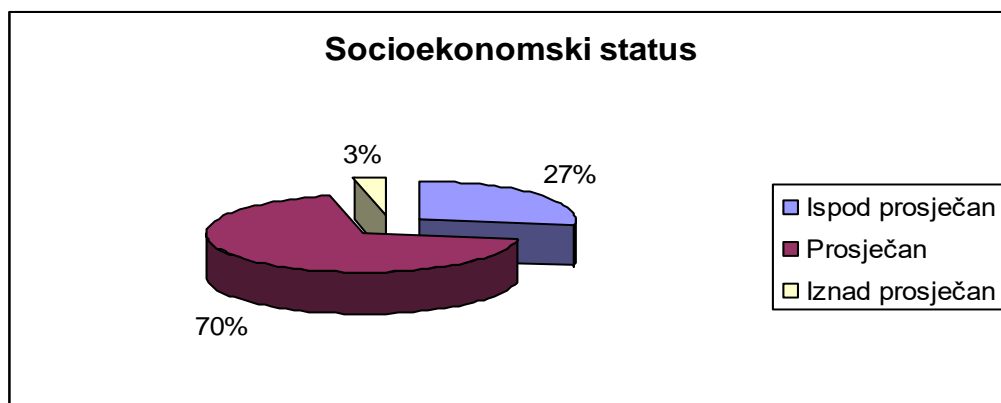
agresije kod učenika koji žive samo s jednim roditeljem. Pretpostavka je da roditelji koji sami odgajaju dijete imaju više poteškoća zbog manjka podrške drugog roditelja, popustljiviji su i manje dosljedni u odlukama koje donose tijekom odrastanja djece. Na varijablama verbalne manifestne

agresivnosti, indirektne agresivnosti, verbalne latentne agresivnosti i fizičke latentne agresivnosti **nisu dokazane** statistički značajne razlike između ispitanika koji žive samo s jednim roditeljem i ispitanika koji žive s oba roditelja.

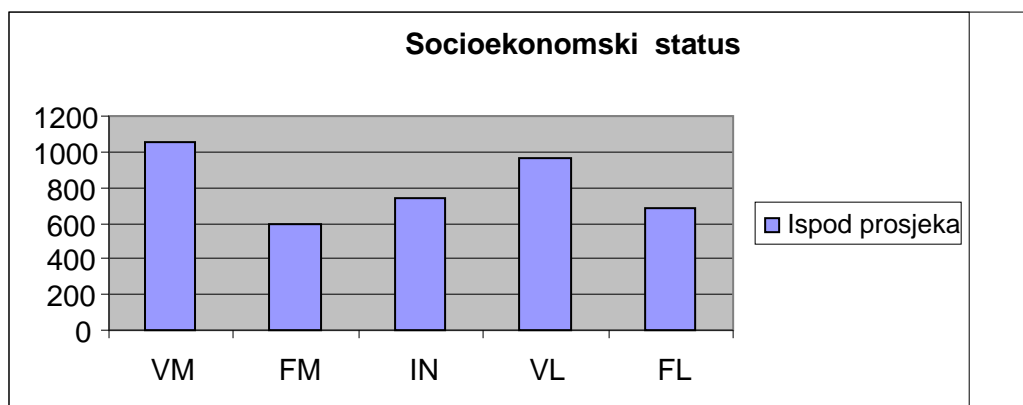
Razlike u agresivnom ponašanju s obzirom na socioekonomski status

Učenici su sami procjenjivali socioekonomski status svoje obitelji. Rezultati govore kako je najveći broj učenika, njih 63, procijenilo da je njihov socioekonomski status prosječan. 25 učenika smatra kako je socioekonomski status njihove obitelji ispodprosječan, a svega tri učenika procijenilo da je taj status njihove obitelji iznadprosječan. Grafikon 6. prikazuje raspodjelu ispitanika prema socioekonomskom statusu.

Grafikon 6. Socioekonomski status ispitanika

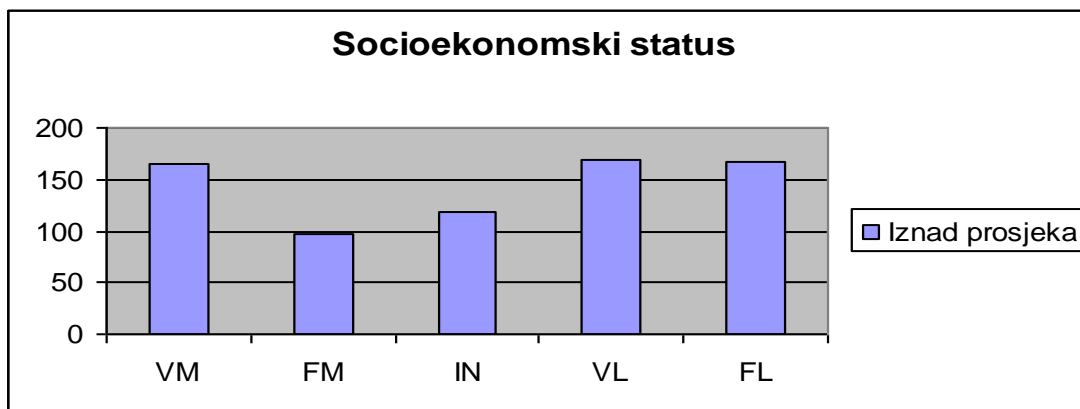

Grafikon 7. Agresivno reagiranje učenika ispodprosječnog socioekonomskog statusa

Grafikon 7. prikazuje kako učenici ispodprosječnog socioekonomskog statusa najčešće reagiraju verbalnom manifestnom agresijom. Zabilježeno je nešto manje verbalnom latentne agresije. Slijede indirektna i fizička latentna agresija, a najmanje je izražena fizička manifestna agresivnost.

Grafikon 8. Agresivno reagiranje učenika iznadprosječnog socioekonomskog statusa

Iz Grafikona 8 uočljiv je ponešto drukčiji obrazac agresivnog reagiranja učenika čiji je socioekonomski status iznadprosječan. Ovi učenici reagiraju na frustrirajuće situacije podjednako verbalnom manifestnom agresijom, verbalnom latentnom kao i fizički latentnom agresijom. Zatim slijedi indirektna agresivnost, dok je zabilježeno najmanje fizičke manifestne agresije kao i kod učenika ispodprosječnog socioekonomskog statusa.

Tablica 2. Razlike u agresivnom reagiranju između učenika ispodprosječnog socioekonomskog statusa (N=25) i učenika iznadprosječnog socioekonomskog statusa (N=3)

AGRESIVNO REAGIRANJE	SES ispod		SES iznad		t
	M	SD	M	SD	
verbalna manifestna agresivnost	43.72	14.62	55.00	1.73	1.3131
fizička manifestna agresivnost	24.72	11.60	32.67	7.02	1.1500
indirektna ili pomjerena agresivnost	30.60	12.09	39.67	4.73	1.2694
verbalna latentna agresivnost	40.44	13.10	56.67	6.51	2.0893*
fizička latentna agresivnost	28.48	13.48	55.67	16.26	3.2435*

Legenda

SES ispod = ispodprosječan socioekonomski status

SES iznad = iznadprosječan socioekonomski status

* $p < ,050$; ** $p < ,010$; *** $p < ,001$

Statistički značajne razlike između učenika ispodprosječnog i iznadprosječnog socioekonomskog statusa dokazane su na varijablama verbalne latentne agresivnosti i

fizičke latentne agresivnosti. Na obje navedene varijable veća agresivnost zabilježena je kod učenika iznadprosječnog socioekonomskog statusa. Zanimljiva je

činjenica kako naši rezultati govore u prilog većoj agresivnosti učenika koji žive u cjelovitim obiteljima i učenika čiji je socioekonomski status iznadprosječan, iako većina podataka iz literature govori drukčije. Naši rezultati su u oprečni s rezultatima dosadašnjih istraživanja koja ukazuju na veću agresivnost djece i mladih nižeg socioekonomskog statusa. Razlog

RASPRAVA

Možemo uočiti kako razlike nisu prisutne statistički značajne razlike u reagiranju na stresnu situaciju verbalnom manifestnom agresijom, fizičkom manifestnom agresijom, indirektnom agresijom, verbalnom latentnom agresijom kao niti fizičkom latentnom agresijom između učenica i učenika. Rezultati istraživanja pokazuju podjednaku verbalnu agresiju između učenica i učenika i po tome odgovaraju podacima iz literature. Dokazana je i blaga tendencija veće fizičke manifestne agresivnosti kod učenika, što također odgovara nalazima većine ostalih istraživanja. Izostanak statistički značajne razlike u agresivnom reagiranju između učenica i učenika u našem istraživanju zasigurno djelomično leži u činjenici da su učenici izabrali zanimanje medicinska sestra – medicinski tehničar. Ovo zanimanje vezano je uz altruizam i kosi se sa svim agresivnim oblicima ponašanja. Naši rezultati nisu u skladu s očekivanjima i ne podudaraju se s većinom podataka iz literature iako postoje rezultati koji su u skladu s našim nalazima. Ograničenje našeg istraživanja svakako je mali broj ispitanika muškog spola. Ispitivanje je provedeno u medicinskoj školi, koji pohađaju mahom ženska djeca. Idućim istraživanjima potrebno je obuhvatiti veći broj ispitanika, podjednako udjela muških i ženskih

tomu je češće niži obrazovni status roditelja koji se veže uz niži socioekonomski status, ali i odgojni stil roditelja nižeg socioekonomskog statusa. Kod tih roditelja odgojni stil je više autokratski. Međutim, neka istraživanja navode kako socioekonomski status obitelji nije povezan s razinom agresivnosti kod djece i mladih.

ispitanika. Što se tiče utjecaja cjelovitosti obitelji u nizu faktora koji utječu na razvoj djeteta i formiranju čovjeka, ali i na agresivnost, obitelj je jedan od najvažnijih. Obitelj i odgoj u obitelji predstavljaju prvi i temeljni stupanj u razvoju djeteta i njegove osobnosti i ničim se ne mogu zamijeniti. Za djecu je nezamjenjiv osjećaj ljubavi koji ih međusobno povezuje s roditeljima. Ljubav prema roditeljima, težnja da se oni oponašaju, da se dijete što prije izjednači s njima je ono prirodno odgojno sredstvo koje pomaže malom djetetu da počne prihvaćati socijalna i moralna pravila života prije nego što je sposobno da ih u potpunosti shvati svojim razumom i iskustvom da se s roditeljima identificira. Roditelji koji odbacuju svoju djecu, tzv. odbijajući roditelji su oni koji ne vole, osuđuju, zanemaruju i vrijeđaju djecu, doživljavaju ih kao teret ili ih podcjenjuju. Roditeljsko odbijanje može se manifestirati na dva načina: u obliku neprijateljstva i agresije usmjerene prema djetetu te u obliku indiferentnosti i zanemarivanja djeteta (Greblo, 2004). Neprijateljstvo uključuje raspon osjećaja od negodovanja i neodobravanja do ljutnje, srdžbe i gnjeva, dok indiferentnost podrazumijeva nedostatak brige i interesa za dijete. Oba oblika roditeljskog odbijanja (agresivnost-neprijateljstvo i indiferentnost-

zanemarivanje) dovode do toga da se dijete osjeća nevoljeno i odbačeno. Tu djecu karakterizira narušeno samopoštovanje i niže procjene samo efikasnosti, ovisno ili obrambeno neovisno ponašanje, emocionalna zakočenost i nestabilnost, agresivno i neprijateljsko raspoloženje, te negativan pogled na svijet. Neprijateljski raspoloženi roditelji kod djeteta potiču agresivnost.

Vrlo je važno da dijete u obitelji stekne osjećaj sigurnosti i zaštićenosti, da osjeti da je voljeno i da se o njemu brine, jer će tako uspostaviti pravilan odnos prema sebi, drugim ljudima i okolini uopće, a samim tim će izbjeći osjećaj straha i malodušnosti, agresivnost, povučenost u sebe, neprijateljski stav prema okolini. Ta potreba za zaštitom i sigurnošću izražena je već kod sasvim malog djeteta. Ovu potrebu u ranom djetinjstvu može zadovoljiti samo majka, jer se dijete osjeća sigurno i zaštićeno samo onda kada je ona u blizini, jer dok je nema, kod njega se javlja ugroženost i strah koji nestaju čim se majka pojavi. I mnogo kasnije djetetu su potrebni roditelji, jer ono treba zaštitu, oslonac i pomoć. U obitelji dijete upoznaje odnose među ljudima, razvija svoje emocije, emotivno sazrijeva i ima želju da se dokaže. Stoga se ono trudi biti dobar đak. Ako raste u obitelji u kojoj postoji međusobno povjerenje i ljubav, prijateljski odnos između roditelja, roditelja i djece, vjerojatno će se u takvim obiteljima dijete razviti u osobu pozitivnih osobina, nezavisnu i sigurnu u sebe. Naprotiv, česti sukobi i razmirice u obitelji, prevelika strogost, nepokazivanje ljubavi prema djetetu, međusobno nepovjerenje izazivaju povučenost, nesigurnost, agresivnost i kod djeteta razvijaju sklonost ka neurotičnosti, što za sobom povlači i pojačanu agresivnost. Ni pretjerana briga ni pretjerano maženje ne djeluju pozitivno na

razvoj djeteta, jer ono postaje sebično i nesamostalno. Ono je u takvim okolnostima i manje odgovorno, te često zapostavlja školske obaveze.

Djeca razvedenih roditelja imaju veći rizik od razvijanja poremećaja ponašanja, generaliziranog anksioznog poremećaja i separacijskog anksioznog poremećaja nego djeca čiji su roditelji u braku te su skloniji depresivnom poremećaju i agresivnom ponašanju, pri čemu su ti negativni efekti razvoda uočljiviji kod učenika nego kod učenica. Također, djeca razvedenih roditelja često pokazuju višu razinu socijalne anksioznosti od svojih vršnjaka čiji su roditelji u braku i razvijaju akutne anksioznosti vezane uz pitanja ljubavi i odanosti, što mnogi od njih kasnije unose u svoje veze u odrasloj dobi.

Razvod je očigledno vrlo kompleksan događaj u osobnoj povijesti pojedinca čije se potencijalne i postojeće posljedice ne smiju zanemariti.

No neka istraživanja pokazuju pozitivne aspekte razvoda. Kod djece čiji su roditelji razvedeni mijenjaju se odnosi unutar obitelji: odnos s braćom i/ili sestrama postaje afektivno intenzivniji i bliskiji, djeca dobivaju odgovornije uloge u obiteljskim pitanjima i njihov odnos s majkom se više zasniva na prijateljstvu umjesto na hijerarhiji te postaje bliskiji.

Osim toga, s obzirom na to da samohrani roditelji češće s djecom razgovaraju o problemima, djeca nauče takvo ponašanje i kasnije su tijekom života spremnija komunicirati o svojim problemima. Djeca razvedenih roditelja do odrasle dobi razvijaju visoku razinu socijalne odgovornosti i manje se oslanjaju na standarde drugih te su često liberalniji u svojim pogledima na brak i razvod. Naposljetku, nalazi nekih istraživača pokazuju da se većina djece

razvedenih roditelja ipak razvijaju u dobro prilagođene odrasle ljude.

S obzirom na socioekonomski status, Britvić (2012) ističe kako razni socijalni čimbenici mogu utjecati na pojavu agresivnosti. To su niski socioekonomski status, niska obrazovna razina, rat, dostupnost oružja te gledanje TV-a.

Žižek i Bacinger-Klobučarić (2010.) ispitali su agresivnost 88 učenika s lakšim intelektualnim poteškoćama od 1. do 8. razreda Centra za odgoj i obrazovanje Čakovec. Ispitanici su bili hrvatski, romski i udomljeni učenici. Utvrđena je statistička značajnost za sljedeće varijable: kod učenika agresivnost je izraženija. Veća agresivnost nađena je kod onih učenika koji dolaze iz obitelji koje su sklone zanemarivanju djece. Kod učenika u čijim obiteljima postoji nasilje utvrđen je slabiji školski uspjeh. Školski uspjeh je niži i kod

učenika čiji roditelji slabo surađuju sa školom i nezaposleni su, odnosno nižeg su socioekonomskog statusa. Kriminogeno ponašanje u obitelji bilo je češće u obiteljima s lošijim stambenim uvjetima; obiteljima koje žive od socijalne pomoći; kod slabije obrazovanih i nezaposlenih roditelja; obiteljima koje žive u izvanbračnoj zajednici; obiteljima s većim brojem djece; obiteljima gdje je prisutno nasilje i zanemarivanje djece; u obiteljima gdje su izrečene mjere obiteljsko-pravne zaštite. Zaključno utvrđena je češća pojava agresivnosti kod učenika s lakšim intelektualnim teškoćama čiji roditelji imaju niži obrazovni i socijalni status i/ili su evidentirani kao konzumenti alkoholnih pića i kod kojih je zabilježeno nasilje u obitelji. Češća je pojavnost indikatora slabije brige i nadzora roditelja kod djece koja su agresivna u školi.

VERIFIKACIJA HIPOTEZE

H. 1. Postoji značajna razlika agresivnog reagiranja između učenica i učenika Škole za medicinske sestre Vinogradska.

Prva hipoteza se ne prihvaća. Rezultati našeg istraživanja nisu potvrdili statistički značajnu razliku u agresivnom ponašanju između učenica i učenika Škole za medicinske sestre Vinogradska.

H. 2. Postoji značajna razlika agresivnog reagiranja između učenika koji žive s oba roditelja i učenika koji žive samo s jednim roditeljem.

Druga hipoteza se djelomično prihvaća. Statistički značajna razlika zabilježena je na varijabli fizičke manifestne agresivnosti.

Kod učenika koji žive s oba roditelja zabilježeno je značajno više fizičke manifestne agresije.

H. 3. Postoji značajna razlika agresivnog reagiranja između učenika koji imaju niži socioekonomski status i učenika koji imaju viši socioekonomski status.

Treća postavljena hipoteza također se prihvaća djelomično. Statistički značajne razlike između učenika ispodprosječnog i iznadprosječnog socioekonomskog statusa dokazana je na varijablama verbalne latentne agresivnosti i fizičke latentne agresivnosti. Na obje navedene varijable veća agresivnost zabilježena je u učenika iznadprosječnog socioekonomskog statusa.

ZAKLJUČAK

Agresivno ponašanje uči se u sklopu sa svim ostalim karakteristikama i osobinama ličnosti koje se usvajaju putem odgoja, što uključuje i proces socijalizacije osobe. Mnogo puta, od stručnjaka svih profila koji se bave obrazovanjem i odgojem, naglašavan je stav o učeniku kao subjektu, a ne objektu nastavnog procesa; o učeniku koji je osoba s pravima zajamčenim i međunarodnim konvencijama; o učeniku koji ima pravo na izražavanje svog mišljenja. Takav stav mora zaživjeti kod svih naših nastavnika.

To se može ostvariti ukoliko se reformom školstva:

- omogućiti nastavnicima koji već rade u školama, kroz programe stručnog usavršavanja, da se upoznaju s odgojnim (time i etičkim), a ne samo s obrazovnim problemima škole i načinima njihova prevladavanja;
- upoznati sve osobe zaposlene u sektoru obrazovanja s međunarodnim i domaćim konvencijama i drugim zakonom propisanim aktima koji se odnose na pravila rada u školi;
- nastavni plan i program prilagodi potrebama i mogućnostima učenika jer jedan od uzroka određenog ponašanja mogu biti i loše ocjene zbog čega često bježe s nastave ili ne govore istinu – pravo zato nastavnici moraju prilagoditi gradivo za takve učenike u skladu s njihovim mogućnostima i sposobnostima;
- posveti posebna pažnja problemima vrednovanja učenika;

- poboljša komunikacija i suradnja unutar stručnog tima u školi jer oni svojim znanjem i sposobnostima moraju biti podrška učiteljima u provođenju pedagoške prevencije agresivnosti.

Potrebno je pojačati suradnju i odnos učitelja i učenika i to na način stjecanja obostranog povjerenja. Uvjet suočavanja s agresivnim ponašanjem učenika u školi je demokratizacija školskog sustava, koja podrazumijeva ne samo jednako poštovanje svih osoba uključenih u obrazovni proces, već i jasno istaknuta obvezujuća dogovorna pravila ponašanja. Upravo je škola mjesto gdje učenici odrastaju, izgrađuju svoje stavove i mišljenja. Agresivni učenici imaju često potrebu za pažnjom, dominacijom, iskazivanjem moći unutar razreda, čime druga djeca postaju žrtve tog ponašanja, ali isto tako time se stvara i negativna slika kod ostalih učenika koja im govori da se agresivnošću dolazi do određenog statusa u razredu, što kod nekih učenika pobuđuje isto takvo ponašanje. Stoga, agresivnost u školama treba shvatiti ozbiljno i pokušati ju ukloniti i suzbiti. Postoje slučajevi kada se nastavnici ne znaju nositi s takvim slučajevima što kod takvih učenika povećava njihovu moć i njihov poticaj da manipuliraju ostalima. Upravo takvo ponašanje nastavnik mora spriječiti kako ne bi došlo do sve veće agresivnosti među učenicima, jer svako odgađanje provođenja prevencije kasnije smanjuje mogućnost njezine učinkovitosti (Opić, 2008).

Jedan od čimbenika koji potiče djecu na agresivno ponašanje jest okruženje u kojem živi. Uz spomenutu obitelj važnu ulogu u djetetovu ponašanju imaju i mediji koji danas sve više potiču agresivno i neprihvatljivo ponašanje.

Zbog tih čimbenika uloga nastavnika je vrlo važna. Naime, nastavnik je taj koji mora učenika upozoriti na dobre i loše strane današnjice te na nedopustivost fizičke i psihičke agresije. Ako se to zanemari, učenik će smatrati da je njegovo ponašanje prihvatljivo i time će samo još više razvijati svoju agresivnost.

Da bi se smanjio postotak agresivnosti kod učenika potrebno je postići učenikovo povjerenje u nastavnika. Najbolji način stvaranja povjerenja je strpljiv i smiren pristup, te smirivanje emocija i pokušaj rješavanja problema razgovorom kojim se učeniku poručuje da ga nastavnik želi saslušati i ako je potrebno pružiti mu pomoć. Kada učenik stekne nastavnikovo

povjerenje i u njemu vidi određeni uzor tada će se i sam početi ponašati u skladu s pravilima te će smanjivati agresivno ponašanje

Važno je biti ustrajan i ne odustati od učenika, jer su pozitivno dobiveni rezultati najveća nagrada nastavniku. Ali naravno, za to je potrebna sveobuhvatna suradnja roditelja, učitelja, stručnih suradnika i samog učenika. Najveći naglasak potrebno je staviti na školu kao instituciju koja mora poduzeti sve potrebne mjere na suzbijanju agresivnog i asocijalnog ponašanja.

Školi i učitelju, a posebice učeniku potrebna je podrška društva, jer agresivnost nije samo problem pojedinca i škole, već društva u cjelini.

LITERATURA

Björkqvist, K. i sur. 1992. Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.

Britvić, D. 2012. Agresivnost neuron.mefst.hr/docs/katedre/psihološka-med/Agresivnost ppt (posjećeno 26. travnja 2021.).

Bulut, A. 2006. *Agresivnost i privrženost u prijateljskom odnosu srednjoškolaca*. diplomski rad. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffst:2965/datastream/PDF/view> (posjećeno 26. travnja 2021.)

Fehr, B. i sur. 1999. Anger in Close. Relationships: An Interpersonal Script Analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25/3, 299-312.

Greblo, Z. 2004. *Religioznost, obiteljski čimbenici i zloupotreba droga kod adolescenata*. <https://hrcak.srce.hr/2016>(posjećeno 26. travnja 2021.)

Keresteš, G. 2002. *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Jastrebarsko. Naklada Slap.

Opić, S. 2008. Uloga učitelja u prevenciji fizičke agresivnosti učenika. U: I. Šebetar, (ur.), Međunarodno stručno – znanstveni skup IX. dani Mate Demarina. *Odgoj i obrazovanje između lokalnog i globalnog* (287-296). Petrinja. Učiteljski fakultet sveučilišta u Zagrebu, Podružnica Petrinja.

Porter, L. 2007. Student behaviour: Theory and practice for teachers. Sydney: Allen and Unwin. www.louiseporter.com.au/pdfs/bullying_web.pdf - (posjećeno 25. travnja 2021.).

Žižek, T., Bacinger-Klobučarić, B. 2010. Agresivnost kod učenika s lakšim intelektualnim teškoćama i neke odrednice obiteljskog okruženja. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*. 6 (23).

Žužul, M. 1992. *Upitnik za mjerenje agresivnosti* - A-87. Naklada Slap. Jastrebarsko.

SAMMARY

AGGRESSIVENESS IN ADOLESCENCE RESEARCH OF SOME FORMS OF AGGRESSIVE BEHAVIOR OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Adolescent aggression is an important social problem. Various studies show a high level of aggression and its consequences which can be very serious. Aggressive behavior significantly affects children's development and is associated with negative outcomes at a later age such as delinquency or social problems. Major social changes (war and post-war circumstances, inconsistent legal system, stratification into rich and poor, unemployment, migration, weak social ties between people) disrupt traditional forms of behavior and moral norms and value system as a whole affect the family and thus adolescent development and behavior. Harmonious family and parental love is the basis on which the mental health of the child, ie the future man, will largely depend. It is very important that the child in the family acquires a sense of security and protection, to feel loved and cared for, because it will establish a proper relationship with themselves, other people and the environment in general, and thus avoid feelings of aggression and fear and discouragement. An increasing number of divorces, according to some research mentioned in the paper, affect changes in adolescent behavior and their success in school. The research was conducted at the Nursing School Vinogradska. The aim of this paper is to examine the influence of gender, family integrity and socioeconomic status on the occurrence of aggression in adolescents. The results of our study suggest that there is no statistically significant difference in aggression between girls and boys. The impact of family integrity and socioeconomic status has only been partially proven. The confirmed statistically significant differences among the respondents are not in line with expectations and differ from the results of previous research.

Key words: aggression, aggressive behavior, family integrity, socioeconomic status